

OBSAH

Studie

- Kai Wenzel*, Konfese a chrámová architektura. Dva luteránské kostely v Praze v předvečer třicetileté války. 2. díl (přeložil Tomáš Rataj)7
- Miloš Dvořák*, Pobělohorská Praha a velkoobchod s českou vlnou na západoevropských trzích. I. část..... 67
- Marek Nekula*, Hankův pohřeb a idea českého Slavína: Přebírání a dominance veřejného prostoru českými národními symboly 149
- Jiří Kořalka*, Vídeň a Praha v životě Františka Palackého..... 195
- Petr Kreuz*, K pražským kořenům tvůrce ryzí nauky právní a spoluautora rakouské ústavy Hanse Kelsena.....225
- Jan Vobořil*, Porovnání pozic karlínské a libeňské komunální elity při jednáních o spojení obcí s Prahou.....255
- Marianne Doerfel*, „Deutsche Heimschule Prag“ 1943–1945 (přeložil Tomáš Rataj) 289

Materiály

- Zlata Brátková*, Několik poznámek k historii bohnické farní osady (Farní úřad u sv. Petra a Pavla v Praze-Bohnicích) 318
- Jan Ryba*, Retribuční problematika ve spisech Okresního soudu trestního v Praze.....325

Recenze

- V komnatách paláců, v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám, (ed.) Kateřina Jíšová za spolupráce Olgy Fejtové, Petra Kreuze, Jiřího Peška a Hany Svatošové (*Josef Hrdlička*) 338
- Clam-Gallasův palác. Johann Bernhard Fischer von Erlach. Architektura – výzdoba – život rezidence. Katalog výstavy, Clam-Gallasův palác 30. II. 2007 – 27. I. 2008 (*Pavel Suchánek*)..... 341
- Plán Prahy a Vyšehradu na základě mapování stabilního katastru (1856), (edd.) Barbora Laštovková – Marek Laštovka (*Karel Kuča*)..... 342
- Vladimír Kupka, Pražská opevnění (*Vítězslav Prchal*)..... 343
- Irena Michálková – Ladislav Michálek, Zaniklé pražské vojenské hřbitovy (*Jan Škoda*)..... 348

Josef Koudelka, Invaze 68. Anonymní český fotograf Josef Koudelka (<i>Lucie Procházková</i>)	349
Karel Müller – Rudolf Žáček a kol., Opava. Historie, kultura, lidé (<i>Jana Konvičná</i>)	353
Eva Šmilauerová, Poděbrady v proměnách staletí. 2. díl (1850–1948) (<i>Petr Kreuz</i>).....	358
Velké Meziříčí v zrcadle dějin (<i>Zdeněk Vácha</i>)	362
Kateřina Kubínová, Imitatio Romae. Karel IV. a Řím (<i>Zdeňka Hledíková</i>).....	366
Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny, (edd.) Petr Kreuz – Ivan Martinovský (<i>Jan Schwaller</i>)	370
Člověk českého raného novověku, (edd.) Václav Bůžek – Pavel Král (<i>Tomáš Sterneck</i>).....	372
Vojtěch Šustek, Zlato se čistí v ohni. O životě, oběti a smrti pravoslavného kněze ThDr. Vladimíra Petřka, jeho rodičů a sourozenců (<i>Petr Kreuz</i>)	376
Heike Bierschwale – Jacqueline van Leeuwen, Wie man eine Stadt regieren soll. Deutsche und niederländische Stadtrechtslehren des Mittelalters (<i>Kateřina Jiřová</i>).....	379
Stadtbilder der Neuzeit, (Hrsg.) Bernd Roeck (<i>Olga Fejtová</i>)	382
Źródła do dziejów zabudowy związanej z handlem we wschodniej części Rynku Głównego w Krakowie (XIV–XIX w.). Ze zbiorów Archiwum Państwowe w Krakowie, Rynek Główny w Krakowie. Badania 2005–2006 I., (edd.) Kamila Follprecht – Krystyna Jelonek-Litewka. — Nieruchomości miasta Krakowa w czasach Sejmu Czteroletniego. Opis z 1792 roku, (ed.) Kamila Follprecht (<i>Olga Fejtová</i>).....	389
Die entzauberte Idylle. 160 Jahre Wien in der tschechischen Literatur, (Hrsg.) Christa Rothmeier (<i>Terezie Vávrová</i>)	393
Peter R. Frank – Johannes Frimmel, Buchwesen in Wien 1750–1850. Kommentiertes Verzeichnis der Buchdrucker, Buchhändler und Verleger (<i>Olga Fejtová</i>).....	396
Gabriele Clemens – Lukas Clemens, Geschichte der Stadt Trier (<i>Petr Kreuz</i>).....	399
<i>Zdeněk Dragoun a kolektiv</i> , Archeologický výzkum v Praze v letech 2007–2008	403
Seznam vyobrazení	486
Seznam autorů	489

KAI WENZEL

KONFESE A CHRÁMOVÁ ARCHITEKTURA DVA LUTERÁNSKÉ KOSTELY V PRAZE V PŘEDVEČER TŘICETILETÉ VÁLKY

(2. Díl)

Stejně jako luteránská obec na Starém Městě pražském, jejímž kostelem sv. Salvátora se zabývala první část této studie, tak i malostranští luteráni zřídili v letech 1611 až 1613 nový farní kostel. Byl zasvěcen Nejsvětější Trojici. Vzhledem k tomu, že plány na výstavbu obou nových kostelů vznikly v době nábožensky a politicky vypjaté, tj. mezi vydáním rudolfínského majestátu a vypuknutím třicetileté války, staly se aktem emancipace. To reflektovaly jak stavební formy a dekor kostelů tak písemný diskurz, který plány na novostavby doprovázel.

Jak dokládají dochované plány, neorientovala se malostranická novostavba podle lokálních měřítek, ale vzorem se jí stal římský chrám Santissima Trinità dei Monti, jehož nápadná fasáda s dvěma věžemi byla pro Prahu převzata a použita jako základ architektonické podoby celého kostela Nejsvětější Trojice. Tento transfer forem, který byl pro luteránskou chrámovou výstavbu uvedeného období neobvyklý, lze vysvětlit na základě symbolického významu římského vzoru. Trinità dei Monti jako „église royale“ fungovala s nápadným věžovým průčelím jako architektonický zástupce francouzského panovnického domu v Římě. V období vlády Jindřicha IV. byla Francie považována za zemi, jejíž náboženská a stavovská politika byla definována tolerancí. S citátem architektonického zástupce francouzského panovnického domu mohli malostranští luteráni spojovat své přání po srovnatelné konfesijní politice v Čechách. V každém případě je tento architektonický citát – v protikladu k modu citátu v případě staroměstského kostela sv. Salvátora – nikoliv holdem habsburským zeměpánům, nýbrž čistým symbolem opozice a výzvou k tolerantní náboženské a stavovské politice podle francouzského vzoru.

Konfesijně politický nárok, který byl spojen s novostavbou kostela Nejsvětější Trojice, byl dále podepřen programovými slavnostními kázáními, které zazněly u příležitosti položení základního kamene a vysvěcení kostela a krátce nato byly i otištěny. Publikum, které porozumělo jak mediálnímu sdělení architektury tak předneseným konfesijně politickým narážkám z textu kázání, je třeba v této době hledat především v císařském rezidenčním městě Praze, kde historii Čech spoluurčovali katoličtí vyslanci a příslušníci dvora.

Příklad malostranského kostela Nejsvětější Trojice ovšem ozřejmuje také krátkou životnost politické argumentace architektonickými prostředky, neboť projekt novostavby byl předstižen konfesijně politickým vývojem ve Francii po zavraždění Jindřicha IV. Pravděpodobně z tohoto důvodu nebylo nápadné průčelí se dvěma věžemi dokončeno – jeho ikonologický obsah se obrátil ve svůj opak. Působení stavby jako určitého znamení však přesto mohli malostranští luteráni dosáhnout, jak ukazuje stavba kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Staré Boleslavi, který vznikl na základě iniciativy císařského domu a početné katolické šlechty několik let po pražském kostele Nejsvětější Trojice. Pro uvedený chrám byly převzaty hlavní prvky architektury luteránského farního kostela, i když se ve výzdobě a využití této církevní budovy jednalo o jednoznačně odlišné konfesijní vymezení.

Jak ukazují výzkumy obou luteránských farních kostelů, zřízených v Praze v předvečer třicetileté války, nelze chápat formy architektury ani dekoraci chrámů v epoše konfesionalizace jen jako fenomény, o nichž se diskutuje z hlediska historického slohu či formy. Mnohem více se jedná o prostředek komunikace, jehož úlohou byl přenos konkrétních obsahů. S metodickými nástroji ikonologie a ikonografie lze analyzovat, jak mohla být forma chrámových staveb určena zvnějšku i zevnitř mediální funkcí. Aby bylo možné porozumět dobovým záměrům, které přesahovaly trvalou charakteristiku díla, je třeba zohlednit písemné diskurzy, které doprovázely stavbu např. ve formě slavnostních kázání.

S ohledem na závěry týkající se konfesijně politického obsahu obou luteránských chrámů v Praze by měla být diskuse o jejich více či méně identifikovatelných architektech a jejich roli v procesu vytváření ideového obsahu staveb vedena v budoucnu jinak. Neboť zájem na využití chrámu jako komunikačního prostředku v politickém diskurzu je třeba v prvé řadě přisoudit stavebníkovi, který zadával úkoly, jimiž byli architekti vázáni a z nichž vytvořili jak esteticky tak také funkčně odpovídající chrámovou budovu.

Ve středoevropské sakrální architektuře neexistovaly v 16. a na počátku 17. století žádné jednoznačně kódované stavební formy, jejichž recepte jednotlivými konfesemi by byla nemožná. Otázky týkající se konfesijní příslušnosti a práva na náboženské vyznání nebyly spojeny se stavebními formami, nýbrž mnohem více s dekorací, výbavou a využitím chrámu, stejně jako s jazykovým vyjádřením, které naznačovalo směry možného vývoje. Toto zjištění otevírá novou ikonologickou oblast výzkumu – totiž konfesijní kódy ve středoevropské výstavbě chrámů v konfesijním období. Jako závěr této studie a současně jako východisko pro další diskuse o fenoménu konfesijních kódů v raně novověké chrámové výstavbě je formulována teze, že výstavba chrámů kolem roku 1600 nebyla jen feno-

ménem uchopitelným prostřednictvím stavebně historických a stylově historických kategorií. Mnohem více se jednalo o komplexní diskurzivní systém, v němž se setkávaly na lokální a nadregionální úrovni virulentní estetické a architektonicko-teoretické otázky s náboženskými a sociálními dimenzemi sakrálního prostoru, s ohledem na víru, o níž se usilovalo. Jednalo se o prostor, v němž probíhaly rituální a liturgické aktivity, případně se v něm odrážel politický řád obce. Stavební forma a výbava chrámu přitom zůstávaly nejen výsledkem tohoto diskurzu, nýbrž jeho stálým průsečíkem, neboť přestavby stejně jako konfesijně kulturní a politické zvraty stále znovu a z nového hlediska vyvolávají a formují diskuse o výstavbě chrámů.

MILOŠ DVOŘÁK

POBĚLOHORSKÁ PRAHA A VELKOOBCHOD S ČESKOU VLNOU NA ZÁPADOEVRÓPSKÝCH TRŽÍCH

1. ČÁST

Analytické studium dosud neznámých archivních pramenů z let 1620–1707 prokázalo, že pobělohorská Praha byla jako město s mezinárodním vnitrozemským přístavem významným centrem evropského obchodu. Determinujícími faktory, které tento pozoruhodný rozvoj umožnily, byla systémová rozhodnutí orgánů státní moci, válečná konjunktura v době třicetileté války, poměrně příznivý politický, ekonomický a demografický vývoj v Praze, regulované přistěhovalectví odborníků z ekonomicky nejrozvinutějších zemí jižní a západní Evropy (Itálie, Nizozemí, Francie atd.) do Prahy i dobře organizovaná obchodní infrastruktura v Čechách. Praha, plnící funkci zahraničního a zemského trhu, měla v pobělohorské době kvalitní zásobování jak zbožím každodenní spotřeby, tak i zbožím módním, luxusním i orientálním. Na rozvoj vnitřního obchodu v Praze a na tvorbu jejího obchodního kapitálu měl rozhodující vliv lukrativní obchod s některými produkty české zemědělské výroby na zahraničních trzích. V celkové bilanci pražského zahraničního obchodu v pobělohorské době vykazoval mimořádné zisky zejména export české vlny na trhy v Nizozemí a import holandského sukna na pražský, resp. český trh, který uskutečňovaly formou směny hlavně velké pražské obchodní domy. Zisk z tohoto lukrativního obchodu, realizovaného částečně po Vltavě a Labi přes Hamburk – na rozdíl od předbělohorské doby –, zůstával v Praze a pražští velkoobchodníci, zejména z řad italských přistěhovalců, jej investovali do stavební činnosti ve městě a do kultury, ale i do soukenické výroby v Čechách. Pražská města (Staré, Nové a Menší Město pražské) získávala tímto způsobem finanční prostředky na obranu v období třicetileté války, na obnovu infrastruktury po skončení války a na placení tíživých daní (kontribucí), vzrůstajících v době válečných konfliktů monarchie s osmanskou říší či s Francií i s protihabsburskými povstáními atd.

Praha, prastará královská rezidence, byla v pobělohorské době sídlem místodržitelství a dalších státních a zemských úřadů, soudů i sněmů, sídlem arcibiskupa, klášterů i starobylé univerzity. Italský historik Gregorio Leti (1630–1701) napsal, že Praha je městem „s překrásnými a výstavnými kostely, v nichž se slouží mše ve čtyřech různých jazycích, latině, italštině, češtině a němčině“.

Společenská elita pobělohorské Prahy z řad místní inteligence, kupců i bohatých řemeslníků vlastnila na Starém Městě pražském vícepatrové kamenné domy, částečně přestavěné v raném baroku. Na konci třicetileté války ovládala módní vkus jejich majitelů francouzská a na konci 17. století vídeňská móda. Podle inventářů majetku pražských měšťanů vlastnili pražští měšťané velké knihovny, částečně s knihami zahraniční provenience, rozsáhlé obrazárny s obrazy předních holandských mistrů, bohaté klenotnice s uměleckými díly známých augsburských i pražských mistrů, a také vzácnou keramiku z Nizozemí a ze Saska.

Impozantní zástavbu Prahy a její panorama doplňovaly v pobělohorské době nové paláce zemské šlechty. Nejznámější a nejhonosnější palác si vybuodoval Albrecht z Valdštejna, významná osobnost evropské politiky. Vzácné umělecké památky uchovával i Pražský hrad, vévodící nad pražskými městy. Francouzský lékař Charles Patin, velký milovník umění, numismatiky a pozdější řádný profesor chirurgie na universitě v Padově, navštívil Prahu v sedmdesátých letech 17. století. O své návštěvě Pražského hradu pochvalně napsal: „Spatřil jsem tu více než padesát Tiziánů, malou komnatu plnou obrazů Rafaelových a čtvero nebo patero velikých sálů, plných prvořadých malířských výtvorů.“ V několika vitrínách viděl i sbírku antických medailí a mincí. Identifikoval mezi nimi ovšem též řadu padělků, vyrobených v dílnách zručných italských falzifikátorů, které svého času zaplavili podle Patina i francouzské numismatické sbírky.

V pobělohorském období byla Praha mezi evropskými městy lidnatější než Norimberk nebo Kolín nad Rýnem. Nedosahovala však velikosti ani lidnatosti Paříže, Londýna, Benátek, Neapole nebo Amsterdamu. Podle fundovaného odhadu měla Praha v době, kdy byla rezidencí císaře Rudolfa II. (do roku 1612), 60 000 obyvatel a podle demografického propočtu měla po skončení třicetileté války kolem 50 000 obyvatel. Populační vzestup v dalších desetiletích ochromil velký mor na přelomu let 1679 a 1680, a tak podle nejnovějších demografických expertíz Praha dosáhla hranice 55 000 – 60 000 obyvatel až na počátku 18. století. Při prvním sčítání obyvatelstva v roce 1754 měla Praha 59 000 obyvatel.

Křesťanské obchodnictvo se v pobělohorské Praze dělilo podle městské právní způsobilosti a podle obchodní zdatnosti do tří kategorií. Jak prokazuje příznávací list Starého Města pražského z roku 1645, odváděli na kontribucích dvorští kupci a handlíři 100 zl., pražští kupci a handlíři, obchodující na zahraničních trzích, zejména na veletrzích v Linci, 66 zl. 40 kr. a tzv. obecní kramáři, kteří neměli měšťanské právo a obchodovali s českým zbožím, 10 zl. Samostatnou kategorií tvořili pražští židovští obchodníci, kteří podnikali hlavně na veletrzích v Lipsku.

Pražští kupci, kteří měli měšťanské právo, se organizačně sdružovali do profesních cechů (pořádků) a náboženských bratrstev (konfraternit). Na Starém Městě pražském zastávali funkce představitelů cechů tři až čtyři tzv. starší. V období třicetileté války to byli nejbohatší staroměstští velkoobchodníci, jako Jakub Visendo, Antonín Trentini, Jan Baptista Rajmund a později Jan Antonín Casanova, Daniel Jaroměřský, Jan Pizzini nebo Jan Odháje. Podobně tomu bylo i na Novém a Menším Městě pražském. Volbu těchto představitelů cechovních organizací potvrzovaly městské rady a dohled nad jejich činností vykonávali tzv. inspektoři či komisaři, odpovědní pražským městským radám. Svoji profesní politiku tyto organizace zaměřovaly na ochranu místního trhu a na boj se zahraniční konkurencí. Náboženský charakter měla kupecká bratrstva (konfraternity). Staroměstské bratrstvo mělo v polovině 18. století asi 40 členů, malostranské bratrstvo v roce 1708 asi 20 členů a novoměstské 12 členů.

Pražští kramáři tvořili v Praze jediný staroměstský tzv. šmejdiřský cech a handlířské bratrstvo. Jeho první existenci jim zajišťovalo privilegium Ferdinanda II. z roku 1627. V čele tohoto cechu stáli tři starší, z nichž jeden byl vrchním starším. Dozor nad nimi vykonával inspektor rady Starého Města pražského.

Personální složení pražských obchodních organizací výrazně ovlivnila a změnila rekatolizace. Na počátku třicetileté války byli v souvislosti se státním procesem rekatolizace z obchodního podnikání vyloučeni všichni nekatoličtí kupci a šmejdiři, většinou německé národnosti. Aby toto politické rozhodnutí nenarušilo plynulé zásobování pražského, resp. českého trhu jednotlivými druhy luxusního a spotřebního zboží, udělil Ferdinand II. Židům privilegium na rozsáhlý obchod v Praze, v Čechách i mimo Čechy. Přispělo k tomu nepochybně také regulované přistěhovalectví kupců a šmejdiřů z jižní, západní i střední Evropy, zejména z Itálie (de Pauli, Trentini, Casanova, Martinelli, Minetti atd.). S pražskými novoměšťany se do Prahy dostávaly také progresivní principy západoevropského merkantilismu a středoevropského kameralismu, které preferovaly z fiskálních důvodů státní rozvoj populace i ekonomiky v monarchii. Stát podporoval rozvoj dopravy, peněžnictví, řemeslné výroby, zemědělství i obchodu. Zahraniční obchod měl podle teoretiků merkantilismu vykazovat aktivní bilanci.

Minuciózní analýza pobělohorského obchodu s luxusními, módními i dalšími druhy nedostatkového zahraničního zboží i se zbožím české výroby na pražském trhu prokázala, že zásobování Prahy bylo z kvantitativního i kvalitativního hlediska plně srovnatelné se zásobováním Gdaňsku, Krakova, Lvova, Vratislavi, Lince, ale i Norimberku, Frankfurtu nad Mohanem a Kolínem nad Rýnem. Na rozdíl od předbělohorského

období nebyly Čechy v pobělohorské době už tak závislé na dovozu ze zahraničí. V období třicetileté války si vybudovaly potřebný ekonomický potenciál, zejména zbrojní výrobu a postupně i výrobu vzácnějších druhů zboží (kvalitní sukno, jemné kůže, výrobu tzv. benátského skla, zpracování drahokamů, atd.).

Pro zásobování pražského, resp. českého trhu nedostatkovým zbožím ze zahraničí a pro export českého zboží na zahraničí trhy měla zásadní důležitost existence funkčních komunikací a existence obchodních infrastruktur po jejich trasách (bezpečnost provozu, pohostinské služby, řemeslnický servis, lázně, kostely, špitály atd.). I v pobělohorské době zůstávaly důležitými komunikačními spoji silnice, jako součást evropské komunikační sítě. Zemské silnice zabezpečovaly přepravu importního, exportního i tranzitního zboží, využívaly je středoevropské poštovní spoje civilní i vojenské a po těchto trasách se do Prahy dostávaly také mezinárodní novinové zprávy z celé Evropy.

Nejstarší speciální mapu zemských komunikací a celních stanic v Čechách vypracoval v roce 1676 Jan Stich, písař pražských celních komisařů; do mapy zakreslil hlavní silnice, směřující z Prahy do zahraničí. Stich čtyřikrát navštívil všechny české celní stanice.

Přepravu osob, zboží i zpráv zajišťovala v jižním směru budějovická silnice, vedoucí z Prahy do Českých Budějovic a Lince a dále do Itálie nebo přes Třeboň do Dolních Rakous a k Vídni, hlavnímu městu monarchie. Po této trase se do Čech dovážela tradičně hlavně rakouská sůl směnou za české obilí. Rakouští a čeští formani přepravovali už v době třicetileté války do Českých Budějovic také rakouské zboží, které pak bylo loděmi převáženo přes Prahu a Hamburk do západní Evropy.

V západním směru procházela Prahou transevropská komunikace ze severní a východní Evropy, která propojovala českou metropoli s Porýním, Francií a Nizozemím. Z Prahy směřovala do Plzně, kde se větvila na pět významných tras. První z nich vedla do zahraničí přes Klatovy, druhá přes Všeruby, třetí přes Horšovský Týn, čtvrtá přes Přimdu, kde podle polského cestopisu z roku 1677 „přestává české území a česká řeč“, a konečně pátá přes Cheb. Po tzv. říšské silnici pokračovala pak tato komunikace z Chebu do Norimberku, významného centra pro export českého zboží na zahraniční trhy i pro import vzácnějších druhů kupeckého zboží ze západní Evropy.

Severozápadním směrem vedla mezinárodní silnice, která vycházela z Prahy a vedla přes Žatec do Míšně a Saska nebo přes Louny a Chomutov do Lipska (tzv. Hohe Strasse), na jehož veletrzích směňovali pražští velkoobchodníci a Židé českou vlnu za drahé zboží ze západní Evropy. K severu vycházela z Prahy silnice, jejíž jedna větev vedla přes Liberec do Zhořelce

a druhá přes Mimoň do Žitavy. Po těchto trasách exportéři vyváželi české obilí a dováželi saskou sůl a také zhořelecké sukno.

Propojení Prahy s východoevropskými zeměmi a s jejich zbožím, hlavně ruskými kožešinami, zabezpečovala mezinárodní komunikace vedoucí z české metropole přes Hradec Králové do Vratislavi a dále do Krakova, který měl přímé napojení na baltský přístav Gdaňsk.

Z Vratislavi se v pobělohorské době do Prahy dovážely soukenické výrobky, vosk, barvivo atd. Na tuto trasu navazovala silnice do Olomouce.

Vlastní jihlavská silnice, označovaná už ve 14. století jako česká nebo novodobě jako trstenická stezka, vycházela z Prahy nebo při tranzitní přepravě ze západní Evropy a pokračovala přes Český Brod a Jihlavu do Vídně nebo k jihovýchodu do Uher a dále na Balkán, odkud se do Čech dostávala turecká vlna a dobytek na žír, který pak šel přes Prahu do Norimberku a dále do západní Evropy. Do západní Evropy se z Uher a přes pražský přístav a Hamburk dostávaly také perské a turecké koberce a další uherské zboží, zejména měď.

Přes Čechy vedla ještě jedna významná mezinárodní obchodní komunikace, tzv. lipská silnice, doložená už autentickými materiály ze 16. století, která ovšem míjela Prahu. Vycházela z Lipska, pokračovala přes Drážďany a Lovosice do Kolína nad Labem a přes Vídeň dále na jih Evropy do Terstu, odkud byla do západní Evropy dovážena rtuť.

Přepřavu zboží pražských velkoobchodníků zajišťovali také v pobělohorské době formani, kteří měli podle privilegia z roku 1651 na Novém Městě pražském vlastní organizaci. Jejich přepravnímu obchodnímu podnikání vyvstal v průběhu třicetileté války vážný konkurent, vodní přeprava.

Pro první české merkantilisty bylo charakteristické, že rozvoj vnitřního a hlavně zahraničního obchodu Prahy spatřovali ve zkvalitnění a rozšíření vodní přepravy na Vltavě a Labi, která byla v podmínkách třicetileté války i při vyšších clech levnější, bezpečnější a rychlejší, přičemž lodě měly i větší nosnost než užívané vory. Vltava, jejíž regulaci v letech 1545–1550 nařídil král Ferdinand I., umožňovala přepravu rakouské soli do Prahy loděmi o nosnosti 4, 5 – 5, 6 tun. O propojení Čech s mořem po Labi usiloval už v roce 1571 císař Maxmilián II. Pro export českého obilí i dalších komodit do Německa byl v této době důležitý přístav v Litoměřicích. Čeští stavové zaujímali k rozšiřování vodní přepravy do zahraničí negativní stanovisko ještě v roce 1601. Systémovou změnu v názoru na využití vodní přepravy přinesla až třicetiletá válka, kdy bylo třeba pravidelně přepravovat z pražských válečných skladů na německá bojiště veliká množství českého obilí a válečného materiálu. Pro vltavskou flotilu v Praze se z nařízení místodržícího Karla z Lichtenštejna stavěli lodě v Berouně, další byly zakoupeny v Českých Budějovicích v roce 1624, kdy už v pražském Podskalí kotvily

i velké lodě. Princip svobodné plavby po Labi prosazoval také Hamburk na sněmu hanzy v roce 1628 a tento požadavek zvláštním listem v roce 1629 podpořil také Albrecht z Valdštejna. Od roku 1637 využívali vodní trasy z Prahy do Hamburku a dále do Nizozemí pravidelně také pražští a zahraniční velkoobchodníci, jak je zřejmé z celní knihy města Litoměřic z let 1629–1648.

V letech 1640–1643 opat strahovského kláštera Kryšpín Fuk z Hradiště uskutečnil s podporou císaře Ferdinanda III. navigační práce na Vltavě, což přispělo ke zkvalitnění přepravy rakouské soli i dalších komodit z Českých Budějovic do Prahy. Do Hamburku se v těchto letech dostávalo ročně na 150 000 sáhů dřeva a v roce 1659 z nařízení Leopolda II z Prahy 80 000 strychů obilí. Pobělohorská Praha se přičiněním pražských merkantilistů Kryšpína Fuka z Hradiště, Cyrila Geera, Jana Voglera a Gerharda Leuxe z Luxensteina a s podporou panovníka a českého sněmu proměnila ve významný vnitrozemský přístav a centrum mezinárodního obchodu. V konkurenci s pražskými i dalšími českými velkoobchodníky podnikali na pražském trhu kupci z Norimberku, Augsburgu, Vídně, Vratislavi, Saské Kamenice, Salcburku, Lince, Lipska, ale i z Antverp, Bruselu či Haarlemu atd. Na pražský trh se podle staroměstské ungeltní knihy z roku 1631 a dalších autentických pramenů dostávaly vedle českých produktů zemědělské i řemeslné výroby také nejrůznější druhy bohatého sortimentu zahraničního i zámořského zboží.

Velkoprostorová tržiště měla pobělohorská Praha tradičně na Staroměstském náměstí, na novoměstském Dobytčím trhu a na Malostranském náměstí a nově také na Karlově mostě a na volných prostranstvích Pražského hradu. Krytá tržiště měla Praha v rozsáhlých Kotcích, na Staré rychtě, v Undrláku a také ve Vladislavském sále na Pražském hradě, kde bylo v této době 37 krámů. V roce 1659 měli zde pronajaté krámy Hieronymus Ammann a Henrich Olivet, kupci z Vídně, v roce 1679 Francisco Vasterhovens z Bruselu, stará zlatnická a klenotnická firma Warmberger z Augsburgu atd.

Sociálněekonomická analýza pobělohorské Prahy plně prokázala, že česká metropole měla v této době kvalitní obchodní infrastrukturu, která jí umožňovala další vývoj na principech tehdejšího moderního obchodního podnikání. Základním faktorem, který tento rozvoj determinoval, byl velkoobchod s českou vlnou na středoevropských a hlavně západoevropských trzích.

MAREK NEKULA

HANKŮV POHŘEB A IDEA ČESKÉHO SLAVÍNA: PŘEBÍRÁNÍ A DOMINANCE VEŘEJNÉHO PROSTORU ČESKÝMI NÁRODNÍMI SYMBOLY

Autor popisuje počátek postupného přepsání Prahy českou, jazykově národní symbolikou v „české (slovanské) město“, které se odehrávalo jednak přímo ve veřejném prostoru města, jednak ve veřejném prostoru tvořeném médií. Dobová média k obsazení veřejných prostranství národními symboly, například výzvami k veřejným shromážděním nebo sbírkám, přímo vyzývala, ale také je články o jejich připravované či realizované podobě komentovala a interpretovala, a ustavovala tak ve veřejném diskursu pražský veřejný prostor i Prahu samotnou jako prostor „český“ či „českoslovanský“. Úspěšné přebírání veřejného prostoru ve prospěch národního diskursu (národní manifestace na veřejných prostranstvích a jejich národně motivované přejmenování v roce 1848 zastavil Bachův neoabsolutismus) se v Praze rozběhlo v roce 1861 Hankovým pohřbem a následnými programovými vzpomínkovými akcemi. Už před březnem 1848 a v padesátých letech byl pohřeb jednou z mála možností legálního veřejného shromáždění většího počtu osob. Národovci toho využili pro národní manifestaci při pohřbech významných osobností – Josefa Jungmanna (1847), Karla Havlíčka Borovského (1856) nebo Josefa Kajetána Tyla (1856 v Plzni). Vzpomínkové akce na památku Václava Hanky, jež se odehrávaly ve společensky uvolněnějších podmínkách na počátku šedesátých let, se veřejnou reflexí například v časopise Lumír staly mediálně koordinovanou manifestací ve prospěch jazykového národa a českého národního programu a svým mobilizujícím charakterem přispěly i k následnému úspěchu české národní strany v komunálních a zemských volbách.

Úspěch této manifestace inspiroval k trvalému zakotvení národní symboliky ve veřejném prostoru, kde mohla oslovovat lidi po stránce národní dosud nerozhodné a získávat je ve prospěch v té době stále ještě nesamozřejmé myšlenky českého jazykového národa. Ke koordinaci tohoto úsilí byl v roce 1862 zřízen spolek Svatobor, iniciovaný pohřbem a potřebou uctít památku Václava Hanky (1861) a Boženy Němcové (1862). K prvním hmatatelným výsledkům činnosti spolku patřilo zřízení pomníku Václavu Hankovi. Cíle spolku však mířily za tento dílčí úspěch: úkolem bylo zřízení české národní svatyně Slavín. Svatobor měl v úmyslu podporovat také výstavbu dalších pomníků na veřejných prostranstvích, jež se – jako tomu

bylo v případě pomníku Josefu Jungmannovi (1878) v centru Prahy – měly stát součástí žité každodennosti, i aktivní spisovatele, kteří svým literárním jazykem i volbou národních látek pro svá díla, podobně jako pomníky s národní tematikou, ustavovali jazykový kolektiv a mobilizovali ho ve prospěch národního programu. Svatobor prostě praktikoval „programatické vzpomínání“, které je vzpomínkové kultuře nejen v 19. století inherentní, tedy formulování programu pro přítomnost a budoucnost přes ohlédnutí se za minulostí, jež je Čechy v 19. století konstruována jako jazykově národní, demokratická, autonomní. Hankovi je zvláštní pozornost věnována proto, že jeho pohřeb v Praze se stal modelem pro vzpomínkové akce na jeho počest v menších městech, podobně jako se promítnutí monolingvní ideologie do prostoru bilingvní Prahy a transformace Prahy v české město staly ideovým modelem pro transformaci dalších českých měst, respektive pro promítnutí monolingvní české ideologie do prostoru tehdy bilingvních Čech. S ohledem na modelový charakter tohoto pohřbu se autor pokusil o jeho „zhuštěný popis“ členskými kategoriemi dobových aktérů. Nejde ovšem jen o způsob jeho narace, ale také o to ukázat, že národní kategorie a národní symbolika nejsou přítomny pouze ve veřejném diskursu a veřejných rituálech pohřbů apod., ale že se přenášejí i do soukromí a na veřejných prostranstvích i ve veřejných institucích se v doménách škola, práce i volný čas stávají součástí každodennosti dobových aktérů.

Aby podtrhl skutečnost, že manifestační pohřby podobně jako manifestace situované do symbolicky významných veřejných vzpomínkových míst a do výročních dnů redefinují – také s přispěním následných aktů či represivních reakcí a s přispěním předjímající, paralelní či následné reflexe v médiích – veřejný prostor, sáhl autor v závěru svého příspěvku k příkladu Máchova druhého pohřbu v roce 1939, který se stal první a svého druhu poslední velkou veřejnou národní manifestací proti Protektorátu Čechy a Morava i proti oficiální propagandě, která Prahu a české země viděla – třeba i ve školních mapách pro české školy a s odkazy na historické proměny Svaté říše římské národa německého – bezvýhradně jako součást Velkoněmecké říše. Máchův druhý pohřeb na vyšehradském Slavíně byl pokusem ubránit Prahu jako „český prostor“, jímž se Praha stala v průběhu druhé poloviny 19. století. Rušení českých národních památníků, přejmenování veřejných prostranství i proříšský mediální diskurs nicméně pražský prostor postupně proměňovaly opačným směrem, nejradikálněji v souvislosti s atentátem na Reinharda Heydricha a jeho pohřbem.

JIRÍ KOŘALKA

VÍDEŇ A PRAHA V ŽIVOTĚ FRANTIŠKA PALACKÉHO

V životní dráze a vědecké činnosti českého historika a politického myslitele Františka Palackého (1798–1876) zaujaly přední místo Vídeň jako hlavní město Rakouského císařství a uznávané centrum vědeckého bádání a Praha jako hlavní město Českého království a centrum českého národního hnutí.

Vídeň navštívil František Palacký poprvé jako student evangelického lycea v Pressburgu (dnes Bratislava) v srpnu 1815, ale jeho dojmy nebyly ještě příznivé. Delší studijní pobyty ve Vídni 1820/21 a počátkem 1823 uskutečnil Palacký před odjezdem do Prahy jako vychovatel a badatel. Právě ve Vídni se definitivně rozhodl pro životní dráhu historika. Od roku 1826, kdy dostal povolení od státního kancléře Metternicha, pracoval Palacký při každém pobytu ve Vídni ve Státním tajném archivu a v Dvorské knihovně. Dostával četná pozvání k návštěvám u předních aristokratů, dvorních radů a jiných význačných osob. Největšímu společenskému uznání ve vídeňských vládních a vyšších společenských kruzích se Palacký těšil při dvou pobytech v březnu 1841 a v dubnu/květnu 1843. Do Císařské akademie věd ve Vídni byl 1847 povolán jako jeden z prvních řádných členů. V revolučním roce 1848 odmítl jmenování ministrem školství v rakouské vládě, v rakouském říšském sněmu byl uznávaným vůdcem poslanců české národnosti. Do Vídne jezdil Palacký po celá padesátá léta 19. století, kdy v Praze byl pod policejním dohledem. Účastnil se zasedání Císařské akademie věd a studoval hlavně v Dvorské knihovně. Ve vídeňské akademii připravil k vydání dvě edice historických pramenů. S projevy úcty a uznání se setkával spíše u vedoucích představitelů celé instituce než ve vlastní filozoficko-historické třídě, kde často narážel na nepochopení.

Jmenování Palackého členem panské sněmovny říšské rady 1861 mělo na rozdíl od roku 1848/49 oslabit jeho přímý politický vliv. Po několika měsících se jednání přestal zúčastňovat. Další vztah Palackého k Vídni byl negativně ovlivněn dualistickou přestavbou habsburské monarchie roku 1867, která znemožnila realizaci jeho ideální představy Rakouska jako federace rovnoprávných národů. S rakousko-uherským dualismem se nikdy nesmířil. Až do května 1871 přijížděl Palacký do Vídne na pravidelná zasedání Císařské akademie věd, ale nechtěl se podílet na probíhajících politických jednáních. Po úmrtí Palackého si vídeňská akademie věd připomněla jeho památku jako zakládajícího člena na dvou výročních schůzích 1876 a 1877.

Do Prahy přijel Palacký v dubnu 1823, aby zde studoval husitské dějiny. Během krátké doby si dokázal získat dobré jméno v prostředí obou hlavních skupin českých vlastenců, kolem Josefa Dobrovského i kolem Josefa Jungmanna. Všichni přesvědčovali Palackého, aby nepomýšlel na případný odchod a usadil se v Praze natrvalo. Prosadil návrh na vydávání německého i českého časopisu Vlasteneckého muzea v Čechách a stal se jejich prvním redaktorem. Přijal pověření českých stavů na zpracování českých dějin na základě původních pramenů. Byl iniciátorem Matice české, důmyslné organizace pro vydávání české vědecké literatury. Jako český stavovský historiograf, potvrzený roku 1838, v letech 1840–1844 sekretář Královské české společnosti nauk a v letech 1841–1851 jednatel Českého muzea, vykonal Palacký obrovskou koncepční a organizační práci na rozvoji českého vědeckého života. Tři nejvýznamnější mimouniverzitní vědecká postavení v tehdejší Praze zaujímal Palacký současně jen několik málo let, ale vytvořil pro ně program, který se uskutečňoval ještě v následujících desetiletích. Pro lázeňské hosty a další návštěvníky napsal stručné dějiny Prahy, vydané ve francouzštině.

V revolučním jaře 1848 působil Palacký v prvních dnech zdrženlivě, ale v pražském Národním výboru byl jednou z čelných osobností. Byl také povolán do prozatímní vládní rady v Praze. Počátkem června 1848 byl zvolen starostou Slovanského sjezdu. V samosprávě města Prahy byl s krátkou přestávkou téměř po tři desetiletí členem městského zastupitelstva. V prvních porevolučních letech vystupňoval své vědecké a organizační úsilí. Napsal a vydal mezinárodně uznávané svazky *Dějiny národu českého*, působil v čele Českého muzea a Sboru pro zřízení českého divadla, navrhoval vydání encyklopedie. V roce 1852 upadl u rakouských úřadů v nemilost, byl zbaven nebo se vzdal veřejných funkcí. Po obnovení ústavního života 1860/61 se Palackému dostalo velkých poct, zejména čestných občanství měst a obcí. Brzy se rozšířilo označení Palackého jako „otce národa“, které připomínalo čestný titul císaře a krále Karla IV. jako „otce vlasti“. Bylo odůvodněno tím, že lidem, kteří se uvědoměle hlásili k českému národu, dodal Palacký ve svých *Dějínách* potřebné sebevědomí a přiblížil jim slavnou českou minulost jako předobraz neméně slavné budoucnosti národa. Přestože byl nespokojen s politickými poměry v Rakouském císařství, nebylo myslitelné, že by se mohl úplně vzdálit z politického života. V bytě Palackého se scházeli čeští poslanci zemského sněmu, navštěvovali ho četní hosté z Čech, Moravy i za zahraničí. Po jeho úmrtí 26. května 1876 se Praha s Františkem Palackým rozloučila neobyčejně důstojným pohřbem.

PETR KREUZ

K PRAŽSKÝM KOŘENŮM TVŮRCE RYZÍ NAUKY PRÁVNÍ A SPOLUAUTORA RAKOUSKÉ ÚSTAVY HANSE KELSENA

V úvodu studie autor přibližuje v kontextu vývoje moderní české a evropské právní vědy životní osudy pražského rodáka a spoluautora dosud platné ústavy rakouské republiky prof. Hanse Kelsena (1881–1973), jenž je jako tvůrce tzv. ryzí nauky právní oprávněně považován za jednoho z nejvýznamnějších právních vědců 20. století.

První oddíl textu sleduje bydliště a působiště Adolfa Kelsena (1850 až 1907), otce Hanse Kelsena, v Praze, kam přišel počátkem roku 1878. Do konce roku 1885, kdy hlavní město Českého království definitivně opustil, zde vystřídal ne méně než sedm bydlišť a působišť.

Ve druhém oddíle je podrobně zachycen průběh živnostenské činnosti Adolfa Kelsena v Praze v letech 1880–1885/86, při níž se nevyhnul četným problémům a rozličným peripetiím. V době synova narození rozhodně nebyl „Metallwarenfabrikant“ (majitelem továrny na kovové zboží), jak se občas uvádí, nýbrž pouze obchodníkem s kovovými potřebami pro plynovody a vodovody a vlastníkem malé mechanické dílny. Navíc se ve svém podnikání potýkal i s velmi tíživými a mnohdy vleklými, zejména finančními, ale i administrativními problémy.

Třetí část studie se zaměřuje na osudy pražského rodného domu Hanse Kelsena, jímž byl dům čp. 64 ve Spálené ulici na Novém Městě pražském. Uvedený budova byla roku 1970 zbourána a na jejím místě byl v letech 1972–1975 postaven obchodní dům Máj, nyní TESCO/My.

Ve čtvrtém, závěrečném úseku textu upozorňuje autor na některé dosud otevřené otázky a dílčí nejasnosti kolem prvních let života Hanse Kelsena v Praze. Dále doplňuje dříve publikované poznatky o Kelsenově pražském působení ve druhé polovině 30. let 20. století a o Kelsenově československém občanství (1936–1945) dalšími údaji, získanými z písemností, které jsou dnes uloženy v Archivu hlavního města Prahy. Vyzdvižen je rovněž mimořádný význam tzv. Kelsenova memoranda z jara 1939.

JAN VOBOŘIL

POROVNÁNÍ POZIC KARLÍNSKÉ A LIBEŇSKÉ KOMUNÁLNÍ ELITY PŘI JEDNÁNÍCH O SPOJENÍ OBCÍ S PRAHOU

Růst pražské aglomerace a zejména bourání pražských hradeb vedly od počátku 80. let 19. století k snahám o připojení předměstských obcí k Praze. Příspěvek porovnává vyjednávací pozice karlínské a libeňské komunální elity v průběhu 80. a 90. let 19. století, které byly ovlivněny celou řadou faktorů, a současně popisuje průběh jednání z pohledu těchto předměstských obcí. Libeň, která se k Praze připojila v roce 1901, byla v době jednání na své poměry poměrně značně zadlužena a od spojení s Prahou si mimo jiné slibovala realizaci řady nákladnějších modernizačních staveb. Podstatnou roli hrál rovněž fakt, že Libeň byla původně panstvím, které patřilo právě hlavnímu městu. Tradiční argumenty odpůrců připojení, především pak obava z růstu činžovní a potravní daně, neměly v Libni zásadní ohlas. Spojení proběhlo poměrně hladce během několika let a překážky mu byly kladeny spíše ze strany části pražských daňových poplatníků, kteří Libeň považovali za přítěž. Jednání s Karlínem byla nepoměrně složitější a jeho spojení s Prahou proběhlo až po vzniku republiky. Karlín byl centrem řady okresních úřadů a částečně se definoval i jako alternativní centrum vůči Praze. Modernizace jeho infrastruktury byla mnohem dál než v Libni a někde i dál než v Praze. Elity byly sebevědomější a měly ucelenější strukturu včetně inteligence, která v libeňské samosprávě do značné míry chyběla. Bezprostřední přínos spojení nebyl v Karlíně tak zřejmý jako v Libni. Často nátlakový způsob jednání ze strany Prahy navíc posiloval frontu odpůrců připojení. Otázky zvýšení činžovní a potravní daně po připojení k Praze stály na počátku odporu proti připojení, ale v pozdějších letech často již spíše odůvodňovaly pohnutky, které měly jiné racionální ale i emocionální kořeny.

MARIANNE DOERFEL

„DEUTSCHE HEIMSCHULE PRAG“ 1943–1945

Článek líčí historii tzv. „Deutsche Heimschule Prag“, tj. nacionálně socialistické internátní školy pro elitní studenty v Praze v době druhé světové války, a to především v souvislosti s přemístěním skupiny studentů z gymnázia sv. Afry z Míšně (1943).

Nejprve je obecně pojednáno plánování a zakládání nacionálně socialistických výběrových škol v Německu. Gymnázia zřízená jako internátní školy byla postupně přetvořena na Národně politické výchovné ústavy (Nationalpolitische Erziehungsanstalten – NPEA). Jejich žáci byli podřízeni vojenskému řádu (používalo se vojenské označení „Jungmannen“, nebo dělení do vojenských útvarů na čety a setniny) a měli být vychováni v přísně nacionálně socialistickém duchu. V popředí přitom stály především sport, tělesné otužování a výchova k tvrdosti. Propagátorem a osobou, která prosazovala model „Německých internátních škol“, jež byly úzce spojeny s SS, byl SS-Obergruppenführer August Heißmeyer, jmenovaný jako inspektor všech NPEA ve Třetí říši (1938). Neexistují žádné spolehlivé informace o založení Německé internátní školy v Praze, přesto se lze domnívat, že byla otevřena v letech 1942/1943.

Přeměna starého saského gymnázia sv. Afry v Míšni, ovlivněného evangelickou konfesí, na NPEA, je pojednána jako exkurz. Snahy nacistů o usměrnění staré školy narážely na trvalý odpor ze strany učitelů, žáků a absolventů („Alt-Afraner“) starého gymnázia sv. Afry, stejně tak jako na odpor evangelické církve. K jednomu takovému měření sil došlo během oslav jubilea školy v roce 1943. Manifestace odporu ze strany školy pohnula mocenské orgány k reorganizaci a definitivnímu podřízení školy. Jednou ze sankcí pak bylo přemístění skupiny jejích žáků do Německé internátní školy v Praze.

Přemístění chlapců do Prahy (podzim 1943) a jejich každodenní život v Protektorátu Čechy a Morava je zde vylíčen na základě vzpomínek jednoho z bývalých studentů, které byly otištěny ve věstníku pro bývalé žáky od sv. Afry, vycházejícím pod názvem *Sapere aude*. Škola se nacházela v Praze na Smíchově (dnes Holečkova ulice). Ke každodennímu životu studentů patřily sportovní akce, příležitostné výlety, návštěvy kina apod.

Na jaře 1945 byla škola evakuována zpět do Německa, jen starší mladíci byli povoláni do vojenské služby jako SS-dobrovolníci. Ti se pak rychle dostávali do zajetí a zakusili život v mnoha zajateckých táborech v Česko-

slovensku, stejně jako pracovní nasazení na venkově. Zpět do Německa se dostali až v roce 1947.

Studii uzavírá obhajoba nutnosti dalšího výzkumu historie Německé internátní školy v Praze, který by měl zodpovědět důležité otázky: Jak školu vnímali obyvatelé Prahy? Existovaly nějaké kontakty místního obyvatelstva ke škole, např. prostřednictvím dodavatelů různého zboží, nebo osob, které se staraly o zahradu? Jsou k dispozici doklady o privátních nebo i zveřejněných reakcích pražské mládeže na jejich německé, uniformované vrstevníky?